

Ю.С. Тагліна

Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна,
канд. філос. наук, доцент кафедри теорії культури і філософії науки

НОМО INSUFFICIENS (ЛЮДИНА НЕДОСТАТНЯ) – ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК З ПРИРОДОЮ І ТЕХНІКОЮ

У статті представлені питання, присвячені взаєминам між людиною, природою і технікою. Розглядається поняття сутності техніки, засноване на роботах Х. Ортеги-і-Гассета, О. Шпенглера. Робиться припущення, що можливо розглядати техніку не як протиставлення природі, а як її продовження. Разом з тим техніка стає продовженням і самої людини. Вона, відчувуючи свою природну недосконалість, незахищеність, творить для себе новий світ. Поступово захоплення змінює страх перед перевагою техніки. Усвідомлення власної безпорадності, яку людина відчувала перед природою, було перенесено на техніку. У статті звертається увага на те, що людина стає вільною через творчість, і значить, стає вільною і через створення техніки. Страх перед технікою – це в тому числі страх свободи, а, вірніше, її зворотного боку – відповідальності. Ми не можемо надлишково сподіватися на техніку – тому що вона всього лише наше створення, але ніщо в цій тріаді «природа-людина-техніка» не протиставлено одне одному. Навпаки, тільки в гармонійному балансі між природою і технікою людина отримує можливість створити себе, переставши бути Номо insufficientis «людиною недостатньою».

Ключові слова: техніка, техногенний світ, людина, природа, свобода, відповідальність.

Тагліна Ю.С.

НОМО INSUFFICIENS (ЧЕЛОВЕК НЕДОСТАТОЧНЫЙ) – ВЗАИМОСВЯЗЬ С ПРИРОДОЙ И ТЕХНИКОЙ

В статье представлены вопросы, посвященные взаимоотношениям между человеком, природой и техникой. Рассматривается понятие сущности техники, основанное на работах Х. Ортеги-и-Гассета, О. Шпенглера. Делается предположение, что возможно рассматривать технику не как противопоставление природе, а как ее продолжение. Вместе с тем техника становится продолжением и самого человека. Он, ощущая свое природное несовершенство, незащищенность, творит для себя новый мир. Постепенно восхищение сменяет страх перед превосходством техники. Осознание собственной беспомощности, которое человек испытывал перед природой, было перенесено на технику.

В статье обращается внимание на то, что человек становится свободным через творчество, и значит, становится свободным и через создание техники.

Страх перед техникой – это в том числе страх свободы, а, вернее, ее обратной стороны – ответственности.

Мы не можем избыточно уповать на технику – потому что она всего лишь наше создание, но ничто в этой триаде «природа-человек-техника» не противопоставлено друг другу. Наоборот, только в гармоничном балансе между природой и техникой человек получает возможность создать себя, перестав быть Номо insufficientis «человеком недостаточным».

Ключевые слова: техника, техногенный мир, человек, природа, свобода, ответственность.

J.S. Taglina

HOMO INSUFFICIENS (MAN INSUFFICIENT) INTERCONNECTION WITH NATURE AND TECHNOLOGY

The article presents the issues dedicated to the relationship between man, nature and technology. The concept essence of technology, based on the works of Jose Ortega y Gasset, Oswald Spengler. It is

suggested that it is possible to consider the technique is not as opposed to nature, but as its continuation. However, the technique becomes an extension of the man himself. He feels his natural imperfection, insecurity, creates a new world. Gradually replaced by admiration for fear of superior technology. Awareness of their own helplessness that people feel towards nature, was postponed to the technique.

The article draws attention to the fact that a person becomes free through creativity, and thus becomes free, and through the creation of art.

Fear of technology – this including the fear of freedom, or rather, responsibility.

We cannot rely excessively on the technique – because it is just our creation, but nothing in this triad "nature-man-technique" is not opposed to each other. On the contrary, only in a harmonious balance between nature and man's technology is able to create itself, ceasing to be a Homo insufficiens.

Keywords: technique, technogenic world, man, nature, freedom, responsibility.

Коли ми починаємо міркувати про взаємини людини і природи, на певному етапі ми закономірно приходимо до питань, які будуть пов'язані з технікою. Система взаємин людини з навколишнім середовищем реалізується з використанням і через техніку. З даного питання можна знайти дуже багато літератури, адже різні аспекти проблеми взаємин людини, техніки і природи висвічувались в численних філософських працях. Ми можемо посилатися на Аристотеля, Платона, Гайдеггера, Ортегу-і-Гассета, Шпенглера, Склімовські та інших авторів. Не дивлячись на те, що це питання систематично піднімається різними філософами, до повного осмислення цієї теми має бути ще довгий шлях.

Питання, які нас цікавлять у філософському аналізі взаємини людини, природи і техніки – це питання про можливе протиставлення людини – природі, а техніки – і людині, і природі. У даній статті ми зробимо спробу розглянути один з аспектів цієї проблеми.

«Но был Эпиметей не очень то мудр, и не заметил он, что полностью израсходовал все способности, а род человеческий еще ничем не украсил, и стал он недоумевать, что теперь делать. Пока он так недоумевал, приходит Прометей, чтобы проверить распределение, и видит, что все прочие животные заботливо всем снабжены, человек же наг и не обут, без ложа и без оружия, а уже наступил предназначенный день, когда следовало и человеку выйти на свет из Земли» [2, с. 315].

У цьому уривку Платон відображає одну з найдивовижніших особливостей Людини – її уразливість в природному середовищі та її зовнішню недосконалість в можливостях, в порівнянні з іншими тваринами. Людина, безумовно, наділена природою різними можливостями – але в недостатній мірі. Її волосяний покрив недостатньо густий і теплий, її нігті не так міцні й гострі, вона не така швидка в бігу або плаванні, потомство її нечисленне і вимагає догляду протягом довгого часу. Цей список можна продовжувати нескінченно. Ще раз звернемо увагу на те, що при цьому спектр можливостей досить широкий: людина здатна і плавати, і бігти, і підійматися на дерева. Але всі ці можливості реалізовані в певному «середньому» рівні.

Але – чи на середньому? Адже йдеться про біологічний вид, який на даний момент освоїв всі можливі кліматичні зони нашої планети, а в пізнанні навіть вийшов за її межі. Результат видовий боротьби в наявності – і він каже про прекрасне виживання виду. Про те, чим людство компенсує вищезгадану недостатність теж можна прочитати у Платона: «Прометею удалось проникнуть украдкой только в общую мастерскую Гефеста и Афины, где они предавались своим искусным занятиям. Украв у Гефеста уменье обращаться с огнем, а у Афины – ее уменье, Прометей дал их человеку для его благополучия» [2, с. 315].

Отже, людина здатна на багато що, завдяки умінням, що забезпечує їй володіння певними техніками.

Ми можемо припустити, що будь-яка техніка покликана компенсувати недостатність людини. Питання, яке при цьому виникає: перед ким, або чим відбувається компенсація: перед природою – або самою людиною?

При обговоренні техніки дуже часто постулюється теза про те, що вона протиставлена природі. Техніка створюється людиною – і виводиться за межі природного кола. Це парадоксально хоча б тому, що багато в чому людина, створюючи техніку і технології, відтворює природні механізми.

Слід відразу обумовити поняття сутності техніки. У своїй роботі «Людина і техніка» Освальд Шпенглер вказував на те, що для цього, в першу чергу, треба відійти від стереотипу, що метою техніки є єдино створення інструментів або машин.

Він вказував на те, що техніка – не винахід сучасності, вона породження давніх часів: «Она простирается за пределы человека, назад, к жизни животных, а именно, всех животных. В отличие от растений, к жизненному типу животных принадлежит свободное передвижение в пространстве, относительная самопроизвольность и независимость от всей остальной природы, а тем самым и необходимость себя ей противопоставлять, чтобы наделять свой вид смыслом, содержанием, и превосходством» [4, с. 459].

Особлива увага приділялась такій помилці, як розуміння техніки як інструменту. Шпенглер пояснював, що мова йде зовсім не про створення речей, а про те, як з ними поводитися, тобто головне – не речі, а засіб, діяльність, за допомогою якої людина створює ці речі.

Можливо розглядати техніку не як протиставлення природі, а як її продовження. Дійсно, природа ставить людину, як і будь-яку живу істоту, в певні умови існування. Як вказує Хосе Ортега-і-Гассет, є категоричні вимоги, які пред'являє людині природа, це її потреби. «Человек совершает действия, которые преобразуют окружающую среду. и в результате возникает то, чего до сих пор не было (все равно – не было ли его здесь и сейчас или его не было и нет вообще). Это и есть технические действия, свойственные исключительно человеку. А совокупность таких актов – не что иное, как техника, которую можно определить как преобразование человеком природы с целью удовлетворения потребностей» [1].

Але разом з тим техніка стає продовженням не лише природи, а й людини. Виступаючи спочатку способом задоволення життєвих потреб, згодом техніка стає чимось більшим, перетворюючись з ремесла в мистецтво.

Людина, відчуваючи свою природну недосконалість, незахищеність, творить для себе новий світ. Дивно, що це почуття недосконалості вона заповнює НЕ удосконалюючи себе, а вдосконалюючи під себе навколишнє середовище, створюючи вторинну середу існування. По суті, людство швидше пристосоване до існування в тому світі, який само й створило.

Але, як наголошує Ортега-і-Гассет, техніка – це аж ніяк не дії, які людина виконує, щоб задовольнити потреби. Таке визначення неточно, оскільки воно годиться і для чисто біологічного набору тваринних актів.

«Итак, техника – это реакция человека на природу или обстоятельства, в результате которой между природой, окружением, с одной стороны, и человеком – с другой, возникает некий посредник – сверхприрода, или новая природа, надстроенная над первичной. ... Техника – это преобразование природы, той природы, которая делает нас нуждающимися, обездоленными. И цель его – по возможности ликвидировать подобные потребности так, чтобы их удовлетворение не составляло ни малейшего труда» [1].

Техніка спершу дає людині відчуття могутності. Людина не просто долає – вона творить. У спробі задовольнити життєві потреби, вона несподівано створює щось, що відкриває їй розуміння якісно іншої картини світу і свого місця в ньому.

Але тепер, коли людина розуміє, що дає їй техніка, вона не отримує того первинного задоволення, яке було притаманне їй виникненню. Техніка дала людині почуття повноцінності – і одразу ж відтворило недостатність нового сенсу.

Шпенглер вважав, що людина відчуває перед своїм творінням страх через те, що будь-яка істинно творча людина розуміє ту спустошеність, яка наздожене її після того, як робота завершена. Більше того, час зруйнує те, що людина створила. «Всякое творение подлежит гибели, любая мысль, каждое открытие или деяние будут забыты. Во всем мы ощущаем пропавшую без вести судьбоносную историю. Перед нашими глазами повсюду лежат руины бывших творений умерших культур. Дерзкому Прометею, поднявшемуся в небо, чтобы подчинить человеку божественные силы, не избежать падения. Что нам до болтовни о «вечных достижениях человека»?» [4].

У нових реаліях людина відчуває себе недостатньою не сама по собі, а без техніки.

І це більше, ніж просто втрата можливості задовольнити свої потреби. Це не відновлювані самотність і почуття втрати, коли людина, як творець, втрачає своє творіння.

Людина відчуває недостатність без свого творіння – техніки.

Парадоксальним образом инструмент этот оказался наделен чем-то большим, нежели простые инструментальные функции: он стал постигаться как инструмент освобождения, как орудие свободы, Ноев ковчег надежды, благосостояния и прогресса. Все эти пожелания и трансцендентальные устремления встроены в наше понятие техники» [3].

З іншого боку, не дивлячись на те, що багато філософів підкреслюють захоплення людства технікою, сама постановка питання про те, що техніка дає відчуття свободи, висвічує нові аспекти цієї проблеми.

«Техника при современном порядке вещей – часть нашего светского мировоззрения. Наша привязанность к ней и захваченность ей – не глупое упоение различными внешними приспособлениями. Скорее, это след долгой интеллектуальной традиции, нашей жажды свободы посредством инструмента, нами же созданного и усовершенствованного» [3].

Те, що дає вам свободу, одночасно ставить вас в залежність. Дійсно, адже страх позбавлення свободи тісно пов'язаний з позбавленням того, що її дає.

І прагнення до свободи як такої викликає зворотну реакцію: людина, свідомо чи ні, починає прагнути позбутися творіння, яке змушує відчувати себе недостатньою. Ця спроба подолання техногенного простору видна в створенні нових напрямків. Правда, причиною виникнення подібних напрямків називають «боротьбу за природу», тоді як по суті людина намагається зберегти сама себе. І не як біологічну одиницю – як вільного індивіда.

Людина не може не захоплюватися власним творінням. Техніка дозволяє досягати того, чого без неї людина досягти була не в змозі. Техніка відкриває нові горизонти і перспективи. Вона досконала в порівнянні з людиною. Однак поступово захоплення змінює страх перед перевагою техніки. Що, якщо створене настільки перевершить творця, що знищить його?

Людина спочатку стикалася з навколишнім природним середовищем в дуже жорстких умовах боротьби не просто за свободу, а за виживання, вирвавши в цій боротьбі безсумнівну перевагу, в тому числі завдяки техніці. Вона відчувала недостатність, яка робила її існування в природному середовищі неймовірно складним.

Вона подолала цю недостатність, занурившись в техногенний простір, створивши його для себе. Але усвідомлення власної безпорадності не покидало людину. Воно просто було перенесено з Природи на Техніку. І тепер уже перед обличчям техніки людина знову, ще гостріше, усвідомлює власну недостатність.

Отже, техніка піддається звинуваченням у руйнуванні природи. Людина в основному відчуває себе частиною природи, хоча і намагається протиставити себе їй. Спроба «піти від природи», заперечення своєї природної сутності у створенні нової, «надприродної сутності», все одно не допомагає. Суть заклику «техніка зруйнує природу» часто викликана страхом, що значить – і самої людини.

Відчуття власної неповноцінності та/або недостатності піднімає наступне закономірне питання: про цінність людини.

Творець, безумовно, цінний своїм творінням. Але людина, яка цінна своїм творінням, цінна сама по собі? Яка взагалі цінність людини в техногенному світі?

В релігії людина цінна як ТВОРІННЯ, створення Богом, за його образом і подобою. У цьому, крім усього іншого, також можна побачити одну зі спроб піти від своєї природної сутності, втекти кудись в над-природу. Все в світі, згідно релігійним уявленням, створене Богом, але лише людина – за його образом і подобою, що, природно, ставить її вище всієї іншої природи. До речі, якщо ми повернемося до вищезгаданого діалогу «Протагор», то і там ми знайдемо цікаве зауваження : «С тех пор как человек стал причастен божественному уделу (мова йде про отримані від Афіни і Гефеста вміння (прим. автора)), только он один из всех живых существ благодаря своему родству с богом начал признавать богов и принялся воздвигать им алтари и кумиры» [2, с. 315]. Якщо не цінність як творіння, то цінність людини як причетною до божественної справи тут, безумовно, постулюється, так само як і підкреслюється її відмінність від решти природи.

Людина цінна як творіння, або як співпричетна майстерності богів.

Чи цінна вона як творець?

Людина стає вільною через творчість, і значить, стає вільною і через створення техніки. Більше того, вона не просто звільняється – вона стає собою. «Человек обречен созидать, творить самого себя. И это не так уж странно, как может показаться на первый взгляд, ибо в слове «творение» со всей очевидностью подчеркивается, что человек – это прежде всего творец, техник. Жить – значит в первую очередь прилагать максимальные усилия, чтобы возникло то, чего еще нет, чтобы возник сам человек» [1, с. 184].

Страх перед технікою – це в тому числі страх свободи, а, вірніше, її зворотної сторони – відповідальності. Людина, створюючи техніку, несе за неї відповідальність, як за творіння. З цієї точки зору, ми не можемо нести відповідальність, наприклад, за природу, тому що не ми є її творцями.

Ми не можемо надлишково сподіватися на техніку – тому що вона всього лише наше створіння, і без нас, без нашої відповідальності, вона безглузда. Спроба втекти, відмовитися від техніки – схоже на спроби відмовитися від природної сутності людини. Ніщо в цій тріаді «природа-людина-техніка» не протиставлено одне одному. Навпаки, тільки в гармонійному балансі між природою і технікою людина отримує можливість створити себе, переставши бути «людиною недостатньою».

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Ортега-и-Гассет Х. Размышления о технике / Хосе Ортега-и-Гассет. // «Вопросы философии». – 1993. – С. 164–232.
2. Платон. Собр. соч. в 4-х томах / Платон. – Москва: «Мысль», 1990. – С. 309-362.
3. Сколимовски Х. Философия техники как философия человека. [Электронный ресурс] / Хенрик Сколимовски // Новая технократическая волна на Западе. Сборник статей. – 1986. – Режим доступа до ресурсу: <http://gtmarket.ru/laboratory/expertize/6333>.
4. Шпенглер О. Человек и техника / Освальд Шпенглер. // Культурология XX век. Сборник статей. Перевод с немецкого. – 1995. – С. 454–492.

© Талгіна Ю.С., 2014